

Концепція кластерного обліку: характеристика та особливості

Метою статті є розкриття змісту і меж застосування концепції кластерного обліку як перспективного напрямку розвитку облікової думки, спрямованої на вирішення важливих управлінських завдань у мережесих розподілених структурах. Здійснено ранжування можливостей обліку для вирішення основних проблем кластерної взаємодії. Виокремлено роботи на підготовчому етапі формування облікового центра кластера. Встановлено основні характеристики кластерного обліку: характерні об'єкти обліку (транзакційні витрати, бренди, інвестиції, державні субсидії, витрати на інновації, реалізацію маркетингових заходів); врахування галузевих особливостей діяльності учасників кластера (поєднання спеціалізації основних учасників з різноманітними забезпечуючими факторами); отримання і розподіл інформації з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; врахування мультиспрямованості інформаційних запитів реципієнтів при формуванні внутрішньої, статистичної та соціальної звітності; пріоритетність показників діяльності кластера, відмінних від прибутку (зростання рівня інноваційного розвитку, зменшення питомих витрат на одиницю продукції); стратегічна орієнтація, відповідність спільній меті діяльності та загальній ідеології; розширення новітніх функцій обліку: соціальної, координаційної.

Ключові слова: кластер, кластерний облік, обліковий центр, координаційна функція, інформаційний ресурс, інформаційне забезпечення, авторизований доступ.

Концепция кластерного учета: характеристика и особенности

Целью статьи является раскрытие содержания и границ применения концепции кластерного учета как перспективного направления развития учетной мысли, направленной на решение важных управленческих задач в сетевых распределенных структурах. Осуществлено ранжирование возможностей учета для решения основных проблем кластерного взаимодействия. Выделены работы на подготовительном этапе формирования учетного центра кластера. Установлены основные характеристики кластерного учета: характерные объекты учета (транзакционные издержки, бренды, инвестиции, государственные субсидии, расходы на инновации, реализацию маркетинговых мероприятий); учета отраслевых особенностей деятельности участников кластера (сочетание специализации основных участников с многообразием обеспечивающих); получение и распределение информации с использованием информационно-коммуникационных технологий; учета мультинаправленности информационных запросов реципиентов при формировании внутренней, статистической и социальной отчетности; приоритетность показателей деятельности кластера, отличных от прибыли (рост уровня инновационного развития, уменьшение удельных затрат на единицу продукции); стратегическая ориентация, соответствие общей цели деятельности и общей идеологии; расширение новейших функций учета: социальной, координационной.

Ключевые слова: кластер, кластерный учет, учетный центр, координационная функция, информационный ресурс, информационное обеспечение, авторизованный доступ.

Cluster Accounting Concept: Characteristics and Features

The aim of the article is to reveal the content and the limits of application of the cluster accounting concept as perspective direction of accounting idea development addressed to important management tasks in distributed network structures. The ranking of accounting capabilities is implemented for solving the major problems of cluster interaction. The works of the preparatory stage of the cluster accounting centre creation are highlighted. The basic characteristics

of cluster accounting are defined: specific accounting objects (transaction costs, brands, investment, government grants, innovation expenditures, implementation of marketing activities); taking into account industry-specific activity of cluster members (combination of expertise of key members with a variety of supporting factors); receipt and distribution of information by using information and communication technologies; consideration of multidirectional accounting information requests of recipients while creation of internal, statistic and social reporting; priority of cluster activity indicators different from the profit (increase in the level of innovation development, decrease in unit costs per unit of production); strategic orientation, compliance with the general purpose of the activity and overall ideology; expansion of new accounting functions: social, coordinating.

Keywords: cluster, cluster accounting, accounting centre, coordinating function, information resource, information support, authorized access.

Постановка проблеми. Кластерна модель розвитку економіки, яка продемонструвала свою дієвість у багатьох розвинених країнах світу, набуває все більшої популярності і в Україні. В той же час спостерігається певний дефіцит завершених наукових досліджень щодо формування та використання інформаційного забезпечення розвитку регіональної та державної кластерної політики. Міжгосподарська кооперація та галузева інтеграція, характерні для кластерних об'єднань, висувають особливі вимоги до побудови системи бухгалтерського обліку в таких структурах. Її ядром є інформація як основний ресурс та конкурентна перевага для учасників кластера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зауважує І.Б. Федішин «оскільки розповсюдження інформації має важливе значення для ендегенного зростання промислових кластерів, а також важливим є аналіз та відстеження змін у часі, повинно мати місце визначення шляхів розвитку і поширення техніко-виробничих і маркетингових знань у промисловому кластері» [19, с. 218]. М.Г. Бойко та Г.І. Михайліченко називають «забезпечення достовірною інформацією суб'єктів господарської діяльності в туристичному кластері» серед факторів, що забезпечують синергетичний ефект розвитку регіону [1, с. 22], а інформаційну інфраструктуру вважають важливою складовою інноваційної інфраструктури кластеру, побудованого на інноваційній основі [1, с. 23]. Роль інноваційних кластерів у формуванні інноваційної інфраструктури є предметом дослідження в праці М.І. Виклюк [2]. Подібний підхід представлений в роботі М.К. Вишневської. Дослідник вважає, що «покращення інформаційного обміну між учасниками альянсу; отримання вигоди від об'єднання за рахунок спільного пошуку необхідної інформації про ціни, якість та інші параметри» є одним з мотивів до інтеграції інноваційно активних комерційних і некомерційних організацій в кластер [4, с. 31], а «інформаційне середовище кластера» відносить до зовнішнього середовища функціонування регіонально-економічного інноваційного кластера [4, с. 32]. На необхідності створення єдиного інформаційного простору для учасників територіальних інтегрованих систем у процесі їх функціонування наголошує у дослідженні Р.В. Пинда [17].

Виділяючи інформаційний масив у складі інноваційної інфраструктури, професори А.О. Князевич та І.Г. Брітченко відносять до нього комплекс консалтингових фірм, патентних і

ліцензійних бюро, інформаційних агентств [10, с. 25]. Впровадження стратегічного управління, за Т.С. Муляр, досягається за рахунок структурно-функціональної взаємодоповнюваності учасників кластера за посередництва науково-інформаційного та консультаційного центрів, представники яких входять до координаційного центру кластера [14, с. 45-46]. М.В. Півторак зауважує, що такі центри повинні функціонувати на базі провідних навчальних закладів [16].

Л.Д. Глушенко вважає інформаційну взаємодію (взаємодія про обміні відомостями, які необхідні для орієнтування в ситуації для вироблення рішень) основним напрямком кластерної взаємодії малих підприємств з технологічними інноваціями [6, с. 113]. Це відповідає визначенню туристичного кластера, представленому у праці [7]: «система інтенсивної виробничо-технологічної та інформаційної взаємодії туристичних підприємств, постачальників базових та додаткових послуг з приводу створення «основного продукту» кластера – туристичного продукту».

Покращення обміну інформації на ринках, а також технічної та іншої виробничої інформації вважає перевагою розвитку кластерів М.Л. Данилович-Кропивницька [8, с. 58].

На думку С.І. Соколенко, факторами, що полегшують рух інформації в кластерних структурах, є: особисті взаємовідносини; зв'язки, що виникають у наукових спільнотах, професійних асоціаціях; зв'язки, зумовлені географічною близькістю; галузеві асоціації, які обслуговують кластери; норми поведінки, такі як віра в тривалі й міцні партнерські взаємини (цитуються за [11, с. 66-67]). Комунікативність суб'єктів як властивість кластерної системи, яка реалізується шляхом постійного матеріального та інформаційного обміну із зовнішнім середовищем виділена в дослідженні [18].

Таким чином, в один голос визнаючи виключне значення інформаційного забезпечення для успішної реалізації кластерної політики на всіх рівнях, вітчизняні дослідники, однак, замовчують важливість обліку як джерела релевантної інформації для прийняття спільних рішень учасниками кластера та не наголошують на пріоритетності облікового центру в структурі управління кластером для координації зусиль, спрямованих на одержання та перерозподіл інформаційних потоків.

Метою дослідження є представлення змісту і меж застосування концепції кластерного обліку як перспективного напрямку розвитку облікової думки,

Бухгалтерський облік

спрямованої на вирішення важливих управлінських завдань у мережевих розподілених структурах.

В роботі [3] вже порушувалися питання, пов'язані з імплементацією поняття «кластерний облік» в економічний лексикон та основними вимогами до його організації. У продовження прагнемо розширити фундамент цієї теорії та виокремити базові характеристики кластерного обліку.

Виклад основних результатів дослідження. На наш погляд, базовими передумовами формування системи кластерного обліку є:

– консолідація активів і виникнення спільних зобов'язань (виокремлення об'єктів обліку);

– централізація окремих управлінських функцій (формування організаційної структури облікового апарату);

– налагодження зв'язків та партнерських відносин між учасниками з врахуванням узгоджених інтересів (функціональна орієнтація обліку).

Особливості обліку в кластерних утвореннях пов'язані як зі специфікою внутрішньої організації діяльності кластера (зумовлена колективністю у прийнятті окремих рішень поряд з юридичною самостійністю учасників), так і модернізацією його цілей – зростання конкурентних переваг та створення інноваційних ресурсів розвитку. Таким чином, прибуток не може використовуватися як основний показник діяльності і стратегічний орієнтир для кластерних формувань, що докорінним чином видозмінює саму методологічну платформу ведення обліку. Організація обліку характеризується централізацією виконуваних функцій та

відображенням спільних бізнес-процесів, оскільки обліковий підрозділ зазвичай формується на базі підприємства-лідера або координаційного центру, який визначає господарську стратегію системи, та, водночас, децентралізацією результатів, оскільки звітна інформація повинна бути доступною та корисною усім учасникам кластера з врахуванням їх індивідуальних інтересів.

Облік повинен забезпечити корисну інформацію для підприємств – учасників кластера щодо зменшення витрат на одиницю виготовленої продукції за рахунок спільної діяльності поряд з підвищенням попиту на неї; зростання інноваційної активності за рахунок виникнення ефекту перетікання інновацій; підвищення ефективності використання фінансових та матеріальних ресурсів; активізації інвестиційних процесів; підвищення соціальних стандартів для працівників та ін.

На додаток до існуючих функцій традиційного обліку, на зразок інформаційної та контрольної, в обліку кластерному на перший план виходить ще одна – координаційна. Вона полягає у сприянні розвитку комунікаційно-координаційних зв'язків між учасниками кластера: підприємствами, органами державної влади, навчальними та науководослідними установами, а також із суспільством в цілому.

Рівень абсорбції системою управління кластерних систем облікової інформації (як і запити реципієнтів) для вирішення існуючих проблем різна, відповідно пріоритет облікового центру як дорадчої структури в координаційній раді диференційований (табл. 1).

Таблиця 1

Пріоритетність використання можливостей обліку для вирішення основних проблем кластерної взаємодії

Проблеми	Пріоритет	Завдання	Переваги
Відсутність ефективних комунікаційних зв'язків між учасниками кластера, ризик втрати конфіденційної інформації	Високий	Облік покликаний зменшити інформаційний дефіцит учасників кластера	Забезпечення спільного авторизованого доступу учасників до інформаційних ресурсів кластера
Відсутність чіткого механізму координації підприємств, науководослідних організацій та органів влади	Високий	Організаційно облік забезпечує виконання органом управління координаційної функції	Об'єднання зусиль учасників кластера для досягнення спільної мети (підвищення конкурентоздатності, сприяння економічному розвитку регіону тощо)
Формування в учасників розрізної картини про стан функціонування та результати діяльності кластера	Високий	Технічний цикл облікового процесу повинен спрямовуватись на формування внутрішньої звітності, яка б відповідала всім запитам учасників об'єднання	Забезпечення максимально оперативної реакції одних учасників кластера на потреби інших
Виникнення додаткових витрат внаслідок участі у спільних проектах	Високий	Облік повинен розширити аналітичні можливості управління накладними витратами учасників кластера	Створення можливості для оцінки ефекту від участі у спільних заходах кластеру
Недостатність маркетингових досліджень та рекламних заходів, неузгоджена маркетингова політика	Високий	Переорієнтація обліку як реакція на ціннісно-орієнтовані запити учасників кластера	Забезпечення зіставності показників рекламного бюджету з реальними даними, а також можливості оцінки ефективності здійснюваних заходів
Непрозорість механізмів субконтрактації між учасниками кластера	Високий	Виконання обліком контрольної функції, відображення зобов'язань з врахуванням ризиків їх недотримання	Забезпечення гарантій для учасників кластерного об'єднання на випадок порушення зобов'язань

Наявність ризиків подвійного оподаткування, зокрема при спільній розробці інноваційної продукції	Високий	Прозорий облік податкових платежів, використання можливостей податкової оптимізації	Зменшення податкового тиску на суб'єкти кластерних взаємовідносин легальними засобами
Відсутність практики стратегічного планування розвитку кластера; підприємці зорієнтовані, в основному, на отриманні негайної вигоди	Середній	Облік повинен забезпечити інформаційне підґрунтя для прийняття раціональних стратегічних рішень	Забезпечення зростання продуктивності, ділової активності, життєздатності компаній – учасників кластера
Низька активність кластерів в напрямку одержання, генерування та розповсюдження знань у сфері інновацій	Середній	Зміщення акцентів від обліку фізичних активів до нематеріальних (людський та інформаційний капітал), а також інновацій, що тягне за собою необхідність врахування при вирішенні облікових завдань факторів невизначеності та ризику	Забезпечення додаткових стимулів для розвитку інноваційної діяльності та взаємовигідної співпраці між комерційними підприємствами та науково-дослідними установами
Нерозуміння суспільством переваг кластерних об'єднань	Середній	Розвиток соціальної складової обліку та можливостей щодо оцінки впливу кластеру на соціальну сферу	Формування позитивної суспільної думки щодо внеску кластерів у добробут країни, створення цінностей, які покращують рівень життя суспільства
Недостатність інформаційної підтримки підприємствам, які мають намір вступити в кластерне об'єднання	Низький	Облік виступає допоміжним інструментом у формуванні економічної політики та іміджу кластеру	Допомога у підготовці інструктивних документів з питань солідарної участі підприємств у кластері та консолідації зусиль учасників

Джерело: розроблено автором.

Вимоги, які висуваються до кластерного обліку, пов'язані, перш за все, з особливостями функціонування самих кластерних об'єднань:

1) оскільки учасниками кластера можуть бути неоднорідні за своїм юридичним статусом, формою господарювання та видами здійснюваної діяльності суб'єкти господарювання, облік повинен вдало поєднувати різні методики та інструментарій, базуючись, однак, на єдиних принципах та базових положеннях. Як зауважує О.І. Галенко, «характерною рисою кластера є досить широкий спектр діяльності господарюючих структур, що входять до нього, що створює труднощі при обліку й оцінці результатів функціонування як кластера в цілому, так і його учасників окремо» [5, с. 65];

2) оскільки підприємства в межах кластеру можуть не лише співпрацювати, але й конкурувати, облік повинен забезпечувати рівні можливості доступу авторизованих учасників до інформації, оперуючи даними які не становлять таємниці для них, однак можуть бути обмеженими для сторонніх осіб. Обсяги та склад відкритої інформації залежать від фактору конкурентних та коопераційних зв'язків. Як стверджує О.О. Маслиган «для підтримки стабільної структури кластера, кожна його автономна одиниця повинна мати чітко закріплені права, основними з яких повинні бути: доступ до інформаційної бази кластера (або права безперешкодного доступу до інформації) ...» [13, с. 253];

3) оскільки кластери зазвичай спрямовані на інноваційний розвиток, облік має справу з об'єктами, які часто знаходяться поза увагою класичної облікової науки, характеризуються складністю квантифікації та відсутністю шаблонних алгоритмів оцінки, що висуває особливі вимоги до кваліфікації бухгалтера й підвищує попит на розробку новітніх методик, спрямованих на зменшення його оціночного суб'єктивізму;

4) оскільки підприємства, що входять до кластеру часто географічно віддалені, облік повинен мати достатнє інформаційно-комунікаційне забезпечення для доступу до даних, їх швидкого опрацювання та розподілу між учасниками мережі. Як вважає Ж.М. Жигалкевич, розвинуті за рівнем інформаційно-комунікаційного забезпечення кластери повинні володіти досконалою базою даних спільного використання, застосовувати технології автоматичного визначення і стеження і мати в наявності власну мережу «Інтранет» [9, с. 100];

5) оскільки кінцева вигода для підприємств-учасників кластера визначається ефектом синергії, облік повинен створити інформаційну базу для її оцінки (наприклад, для встановлення величини зменшення витрат на виготовлення одиниці продукції, приросту грошового потоку, економії ресурсів від спільного використання об'єктів інфраструктури) та забезпечити можливість

Бухгалтерський облік

обчислення внеску кожного суб'єкта у підсумковий успіх проекту;

6) оскільки однією з основних функцій кластера є взаємна ресурсна підтримка, пріоритетним завданням обліку є відображення інформації про внутрісистемну циркуляцію ресурсних потоків (в т.ч., щодо залучення і розподілу інвестиційних коштів, фінансування спільної маркетингової політики, отримання матеріалів внаслідок спільних закупівель та їх подальшого використання, трансферу технологій тощо);

7) оскільки функціонування кластера відбувається в тісній співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування, зростає важливість обліку як джерела статистичної інформації регіонального та загальнодержавного рівня, зокрема щодо рівня інноваційного розвитку, зайнятості та конкурентоздатності;

8) оскільки розвиток кластера часто відбувається паралельно із розширенням ділових зв'язків (в т.ч. і за межі країни) і співробітництва зі спорідненими кластерами, облік повинен забезпечити єдине розуміння звітної інформації різними користувачами та її зіставність в часі;

9) оскільки кластери часто є об'єктами державного стимулювання інноваційного розвитку підприємств, які входять до їх структури, облік повинен чітко відображати можливі форми активізації інноваційної діяльності: пряме фінансування у вигляді позик та субсидій, компенсації відсотків за отриманими кредитами, зниження державних мит, відшкодування витрат на створення фондів впровадження інновацій тощо. Також облікові центри можуть виступати як податкові агенти для індивідуальних розробників інноваційного продукту, а також сприяти у веденні обліку та організувати діловодство;

10) оскільки кластери покликані забезпечити доступ до більшої кількості постачальників та розширити ринки збуту, залучити до реалізації власних цілей більше досвідчених та висококваліфікованих працівників, а також пришвидшити обмін знаннями, об'єктами обліку стають транзакційні та накладні витрати, а також засоби їх відшкодування. Як зазначає професор В.В. Оскольський «кластерний підхід швидше дає компаніям інформацію про переваги технологій та зміни вигід покупців і споживачів, тому він не випадково зменшує витрати на трансакції» [15, с. 16].

Поставлені завдання повинні вирішуватися спеціально створеним обліковим центром, який є складовою інформаційно-комунікаційної інфраструктури, базовим елементом в системі передачі інформації для координування економічної діяльності кластера. Обліковий центр повинен брати безпосередню участь в реалізації стратегічної мети функціонування кластеру, розробці довготермінових планів його діяльності, формуванні прогнозних показників встановлення ефективності роботи та

виступати ініціатором контрольних заходів щодо перевірки результативності господарської діяльності та ступеня виконання прийнятих рішень. На базі центру можуть бути організовані семінари для обміну досвідом та поширення знань, курси підвищення кваліфікації спільно з навчальними закладами. Він повинен бути максимально корисним, зменшуючи операційні витрати на пошук інформації за рахунок її спільного використання для прийняття рішень учасниками кластера.

Підготовчий етап формування облікового центру кластера складається з таких робіт:

1. Формулювання мети, встановлення завдань та оцінка масштабів функціонування облікового центру. Мета полягає в підвищенні ефективності управління кластером шляхом надання учасникам повної, правдивої та неупередженої інформації для максимізації об'єктивності рішень, що ними приймаються. Завдання повинні формулюватися виходячи з мети та відповідати цілям утворення кластера.

2. Розробка організаційної структури облікового центру та встановлення його місця в системі управління кластером. Важливою вимогою до неї є сприяння коопераційним прагненням учасників кластера та максимальна орієнтованість на інформаційне забезпечення спільних проектів. Обліковий центр структурно входить до координаційного та підпорядковується координаційній раді. На цьому етапі формується модель управління, відбувається розробка положення про підрозділ, здійснюється розподіл функцій між працівниками та організація взаємозв'язків між відділами.

3. Розробка та узгодження облікової політики центру та інших нормативних документів з регламентації діяльності.

4. Розробка індикаторів (нормативів) щодо оцінки ефективності функціонування облікового центру. Це можуть бути як показники продуктивності праці, так і якості сформованої обліковим центром вихідної інформації. Важливо також відслідковувати динаміку витрат на його утримання та розвиток для оцінки загальної ефективності використання ресурсів кластером.

Висновки. Таким чином, кластерний облік повинен стати інформаційною основою стратегічного розвитку учасників кластера та відігравати важливу роль в загальнонаціональній стратегії зростання економіки країни.

Для цього, він повинен максимально забезпечувати відповідність таким базовим характеристикам (рис. 1).

Об'єктивно, необхідність ведення обліку в кластерних структурах зумовлене існуванням капіталу, сформованого при об'єднанні учасників, в першу чергу, організаційної, фінансової та інноваційної його складових.

Перспективним напрямком подальших розробок вважаємо розв'язання проблем, пов'язаних з розробкою та практичним використанням політики

облікового центру кластерних утворень, а також нормативного регулювання кластерного обліку на рівні держави та регіону.

Характерні об'єкти обліку: трансакційні витрати, бренд, інвестиції, державні субсидії, витрати на інновації, реалізацію маркетингових заходів тощо	Врахування галузевих особливостей діяльності учасників кластера (поєднання спеціалізації основних учасників з різноманітним забезпечуючим)	Отримання і розподіл інформації з використанням інформаційно-комунікаційних технологій
Врахування мультиспрямованості інформаційних запитів реципієнтів при формуванні внутрішньої, статистичної та соціальної звітності	Пріоритетність показників діяльності кластера, відмінних від прибутку (зростання рівня інноваційного розвитку, зменшення питомих витрат на одиницю продукції тощо)	Стратегічна орієнтація, відповідність спільній меті діяльності та загальній ідеології
Розширення новітніх функцій обліку: соціальної, координаційної		

Рис. 1. Основні характеристики кластерного обліку

Джерело: розроблено автором.

4 Список використаних джерел

- Бойко, М. Г. Туристичні кластери як інноваційна компонента економічного розвитку регіонів [Текст] / М. Г. Бойко, Г. І. Михайліченко // Вісник ДІТБ : наук. журн. – 2013. – № 17. – С. 16-25.
- Виклюк, М. І. Функціонування кластерних об'єднань – передумова інноваційного розвитку національної економіки [Текст] / М. І. Виклюк // Облік і фінанси. – 2012. – № 4(58). – С. 89-92.
- Височан, О. С. Регіональна туристична кластеризація: обліковий аспект [Текст] / О. С. Височан // Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституціональних змін та сталого економічного розвитку : Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Луцьк, 27 березня 2015 р.). – Тернопіль : Крок, 2015. – С. 14-16.
- Вишневская, М. К. Адаптація кластерної концепції к проектної методології [Текст] / М. К. Вишневская // Економіка та держава : міжн. наук.-пр. журн. – 2014. – № 5. – С. 30-34.
- Галенко, О. І. Формування зернопродуктового кластера в Південному регіоні [Текст] / О. І. Галенко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії : Економічні науки. – 2013. – Випуск 1(6). Том 1. – С. 61-67.
- Глуценко, Л. Д. Формування механізму кластерної взаємодії малих підприємств з технологічними інноваціями [Текст] / Л. Д. Глуценко // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 5(10). – С. 109-117.
- Гонтаржевська, Л. І. Ринок туристичних послуг в Україні [Текст] : Навчальний посібник. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.
- Данилович-Кропивницька, М. Л. Концентрація інтегрованого кластерного менеджменту та її основні інструменти [Текст] / М. Л. Данилович-Кропивницька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 748. – С. 54-59.
- Жигалкевич, Ж. М. Кластери взаємодіючих підприємств та їх класифікація [Текст] / Ж. М. Жигалкевич // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2014. – Т. 19. Вип. 2/3. – С. 98-101.
- Князевич, А. О. Кластерний підхід до створення інноваційної інфраструктури країни / А. О. Князевич, І. Г. Брітченко // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка : зб. наук. пр. – 2015. – Випуск 2(4). Частина 1. – С. 24-29.
- Компанієць, Т. І. Кластери як інноваційна форма розвитку регіональної економіки [Текст] / Т. І. Компанієць // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. – № 4(24). – С. 65-68.
- Лисецька, Н. М. Кластеризація як засіб реалізації ефективного ринкового механізму господарювання [Текст] / Н. М. Лисецька // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку : наук.-практ. журн. – 2014. – № 6. – С. 96-102.
- Маслиган, О. О. Специфіка організаційної регламентації розвитку підприємств рекреації та туризму у межах кластера [Текст] / О. О. Маслиган // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. пр. – 2013. – Вип. 23.17. – С. 246-255.

14. Муляр, Т. С. Формування територіально-галузевого хмелярського кластера [Текст] / Т. С. Муляр // Інвестиції: практика та досвід : наук.-практ. журн. – 2014. – № 11. – С. 43-47.

15. Оскольський, В.В. Кластеризація – вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України [Текст] / В. В. Оскольський // Економіка України : наук. журн. – 2014. – № 11(636). – С. 4-16.

16. Півторак, М. В. Кластеризація як елемент інноваційного розвитку підприємств аграрного сектору / М. В. Півторак // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – Випуск № 1(11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_85

17. Пинда, Р. В. Регіональна політика розвитку будівельних кластерів в Україні [Текст] / Р. В. Пинда // Економіка і регіон : наук. вісн. Полтав. нац. техн. ун-ту ім. Ю. Кондратюка. – 2014. – № 1(44). – С. 79-84.

18. Рыгалин, Д. Б. Процессы самоорганизации в высокотехнологических отраслевых кластерах [Текст] / Д. Б. Рыгалин, А. Ю. Бударов // ИнВестРегион. – 2006. – № 1. – С. 42-46.

19. Федюшин, І. Б. Розвиток економіки на основі промислових кластерів [Текст] / І. Б. Федюшин // Вісник Хмельницького національного університету : Економічні науки : наук. журн. – 2011. – № 2, Т. 1. – С. 216-221.

4 References

1. Boyko, M. (2013). Turystychni klasteri yak innovatsiyna komponenta ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Tourist clusters as innovation component of economic development of regions]. *Visnyk DITB: nauk. zhurn.*, No. 17, 16-25.

2. Vykliuk, M. I. (2012). Funktsionuvannya klasternykh obiednan – peredumova innovatsiynoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky [The functioning of the cluster associations is a prerequisite of innovative development of national economy]. *Oblik i finansy*, No. 4(58), 89-92.

3. Vysochan, O. (2015). Rehionalna turystychna klasteryzatsiia: oblikoviy aspekt [Regional tourism clustering: accounting aspect]. In *Bukhhalterskyi oblik, kontrol ta analiz v umovakh instytutsionalnykh zmin ta staloho ekonomichnoho rozvytku: Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii* (pp. 14-16). Ternopil: Krok.

4. Vyshnevskaya, M. (2014). Adaptatsyya klasternoy kontseptsiy k proektnoy metodolohyy [Adaptation of the cluster concept to project methodology]. *Ekonomika ta derzhava: mizhn. nauk.-pr. zhurn.*, No. 5, 30-34.

5. Halenko, O. (2013). Formuvannya zernoproduktovoho klastera v Pivdennomu rehioni [Formation of grain cluster in the Southern region]. *Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarynoyi akademiyi: Ekonomichni nauky*, No. 1(6), Vol. 1, 61-67.

6. Hlushchenko, L. (2013). Formuvannya mekhanizmu klasternoyi vzayemodiyi malykh pidpryyemstv z tekhnolohichnymy innovatsiyamy [Formation of mechanism of cluster interaction between small enterprises and technological innovations]. *Ekonomika: realiyi chasu*, No. 5(10), 109-117.

7. Hontarzhavska, L. (2008). *Rynok turystychnykh posluh v Ukraini [Tourism market in Ukraine]*. Donetsk: Skhidnyy vydavnychy dim.

8. Danylovych-Kropyvnytska, M. (2013). Kontsentratsiya intehrovanoho klasternoho menedzhmentu ta yiyi osnovni instrument [The concentration of the integrated cluster management and its main tools]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu 'Lvivska politekhnika': Menedzhment ta pidpryyemnystvo v Ukraini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku*, No. 748, 54-59.

9. Zhyhalkevych, Zh. (2014). Klasteri vzayemodiyuyukh pidpryyemstv ta yikh klasyfikatsiya [Clusters of interacting companies and their classification]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, Vol. 19. Part 2/3, 98-101.

10. Knyazevych, A., Britchenko I. (2015). Klasteryny pidkhid do stvorennya innovatsiynoi infrastruktury krayiny [Cluster approach to creating innovative infrastructure of the country]. *Naukovyy visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomika: zb. nauk. pr.*, No. 2(4), Vol. 1, 24-29.

11. Kompaniyets, T. (2013). Klasteri yak innovatsiyna forma rozvytku rehionalnoyi ekonomiky [Clusters as an innovative form of regional economic development]. *Visnyk Berdyanskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, No. 4 (24), 65-68.

12. Lysetska, N. (2014). Klasteryzatsiya yak zasib realizatsiyi efektyvnoho rynkovoho mekhanizmu hospodaryuvannya [Clustering as a means of implementing an effective market economy mechanism]. *Problemy innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku: nauk.-prakt. zhurn.*, No. 6, 96-102.

13. Maslyhan, O. (2013). Spetsyfika orhanizatsiynoi rehlamentatsiyi rozvytku pidpryyemstv rekreatsyyi ta turyzmu u mezhakh klastera [Specificity organizational regulation of development of enterprises recreation and tourism within the cluster]. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy: zb. nauk.-tekhn. pr.*, No. 23.17, 246-255.

14. Mulyar, T. (2014). Formuvannya terytorialno-haluzevoho khmelyarskoho klastera [Formation of territorial and branch cluster of hop growing]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid: nauk.-prakt. zhurn.*, No. 11, 43-47.

15. Oskolsky, V. (2014). Klasteryzatsiya – vahomyy faktor pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy [Clustering is a significant factor in increasing the competitiveness of Ukraine's economy]. *Ekonomika Ukrainy: nauk. zhurn.*, No. 11(636), 4-16.

16. Pivtorak, M. (2014). Klasteryzatsiya yak element innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstv ahrarynoho sektoru [Clustering as part of innovative development of enterprises of the agricultural sector]. *Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsiyi*, No. 1(11). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_85

17. Pynda, R. (2014). Rehionalna polityka rozvytku budivelnnykh klasteriv v Ukraini [Regional policy of building clusters development in Ukraine]. *Ekonomika i rehion: nauk. visn. Poltav. nats. tekhn. un-tu im. Yu. Kondratyuka*, No. 1(44), 79-84.

18. Rihalyn, D., Budarov, A. (2006). Protsessi samoorhanyzatsyyi v visokotekhnolohichnykh otraslevykh klasterakh [The processes of self-organization in high-tech industrial clusters]. *YnVestRehyon*, No. 1, 42-46.

19. Fedyshyn, I. (2011). Rozvytok ekonomiky na osnovi promyslovykh klasteriv [Economic development based on industrial clusters]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu: Ekonomichni nauky*, No. 2, Vol. 1, 216-221.